

Arqueologies de Sabadell, o els arxius de 'Quadern'

quaderndelesidees.press/arqueologies-de-sabadell-o-els-arxius-de-quadern/

May 2, 2017

En record de Fèlix d'Arrahona.

Que vivim en una cultura llibresca o, com a mínim, lectiva, ho demostra el fet que per nosaltres el món ha esdevingut un text. Llegim el món de la mateixa manera que llegim un llibre. I no només en el sentit que la nostra experiència està mediatitzada per la lectura, és a dir, que aquesta esdevé un «sisè sentit» a l'hora d'aproximar-nos a la realitat sensible, sinó que sense la lectura no podríem ni tan sols organitzar certs fragments de la realitat. Un d'aquests fragments és la ciutat. Quan les ciutats eren espais ben delimitats i només ocupaven una parcel·la mínima del nostre imaginari, el llibre de capçalera de la nostra cultura era la *Naturalesa*. A finals del segle XVIII, Goethe encara podia escriure, en una carta dirigida a

Charlotte von Stein, que estava més interessat en el llibre de la *Naturalesa* i que, de fet, era capaç de llegir-lo a «primera vista»¹. Però a mesura que el nostre món s'ha transformat en un planeta-ciutat i que l'urbanisme com a forma de vida ha colonitzat més i més extensions de territori, les pàgines que es despleguen davant nostre són pàgines fetes de trànsits i carrers. Això ho entengueren perfectament els semiòlegs i els científics socials dels anys setanta. Per Kevin Lynch, un clàssic de la urbanística del segle XX, el problema de la percepció de la ciutat era un problema fonamentalment de lectura. En el seu llibre *The Image of the City* afirmava que de la mateixa manera que

Imatge: Dibuixos de Vicenç Mas.

una pàgina impresa «pot captar-se visualment com un patró relacionat de símbols reconeixibles, una *ciutat llegible* seria aquella en què els seus barris, llocs destacats o vies poden identificar-se i agrupar-se fàcilment en un patró global»². L'experiència de llegir, transportada a la vivència de la ciutat, havia de permetre establir-ne el patró global; un patró que fes «transparent» als ulls del ciutadà un entorn urbà al mateix temps escrit i llegit. Perquè aquesta ciutat lletrada no només espera ser desxifrada, descodificada, sinó també creada, practicada, apropiada. Per Michel de Certeau, efectivament, els «practicants ordinaris de la ciutat», els qui baden, passegen o caminen, tracen en el seu dia a dia la «cal·ligrafia» d'un «text urbà», formant una atapeïda xarxa que avança i s'entrellaça per configurar una «història múltiple»³. I és una part d'aquesta història múltiple, d'aquesta ciutat llibresca i textual, que avui recuperem amb aquest número monogràfic i d'arxiu.

D'arxiu digital, per ser més precisos. Un matís que no és banal, si tenim en compte que l'era digital ve a qüestionar el format-llibre del món, un format que trobà en els atles de geografia la seva versió més acabada. Per això la pregunta que avui en dia es fan els estudiosos del fet urbà és si en els propers anys continuarem escrivint i llegint la ciutat de la mateixa manera; si continuarem vivint, i de quina manera, la ciutat, un cop estiguem avesats als nous «suports-missatge», per dir-ho com Michel Serres. Allò que segurament no canviarà, però, és la funció dels arxius: digitals o no, aquests són la memòria de l'origen, el lloc on es conserva l'acte fundacional de qualsevol institució. Fet i fet, la paraula *arxiu* ens ve d'un terme grec que traduïm per *origen* o *principi*; però també per *fonament*, *sobirania* o *poder*⁴. Així les coses, és proper al mot *arqueologia*, 'ciència dels orígens', i alhora a paraules com *oligarquia*, que és ben sabut que vol dir el 'poder d'uns pocs'. I no és cap casualitat que aquestes expressions estiguin lligades. Tenir cura dels orígens, custodiar la memòria del lloc, decidir «on comença la història», és un exercici del poder. Vet aquí perquè els textos que segueixen, textos d'arxiu, estan dedicats a la memòria de Sabadell i els seus orígens. Amb ells podem fer-nos una idea més acurada del «patró general» de la nostra ciutat, és a dir, dels seus barris, els seus elements destacats i les seves vies. Perquè sense lectura no és possible aprehendre la ciutat.

Començant per aquest turó que s'alça en el si de la confluència entre dos rius del tot cabdals per entendre la nostra ciutat: el riu Ripoll i el riu Tort, dos sistemes que han estructurat la vida civil de Sabadell. D'una banda, la indústria. De l'altra, la cultura, la «vida espiritual» com en deien abans, i que justament té en la creació de la revista *Riutort*, una de les seves fites importants. «Perquè s'equivocaria qui cregués que a Sabadell només hi ha telers, indústria, comerç i interessos materials», escrivia Josep Pla en un dels textos que reproduïm. I afegeix: «No. La flor i nata de Sabadell se sent una mica molestada per la tendència que hi sembla haver a considerar Sabadell exclusivament sota el prisma de la materialitat. Té raó, perquè Sabadell hi ha una forta i apreciable vida cultural». Una vida que havia començat en aquell turó, tribuna del castell d'Arraona. Origen mític, fundacional, de la ciutat. Arxiu obert als lectors que en sàpiguen llegir les formes. I primerenc centre de gravetat, és a dir, de poder, d'una àmplia extensió de territori que abastava des de l'actual terme de Sentmenat fins a Sant

Quirze.

De fet, una de les qüestions més interessants dels articles que segueixen és observar la fluïdesa del fet urbà sabadellenc, com si la inestabilitat del riu, el traçat sempre viu de la seva llera, hagués exercit una influència estranya sobre les formes d'assentament. Com si la línia de front de la ciutat, el seu eix imaginari, fos igual de sinuós i mòbil que els meandres i les morfologies del riu. Autèntica cal·ligrafia, per seguir amb la proposta de Michel de Certeu. Talment com si la ciutat hagués adoptat també la propietat líquida de buscar sempre el pendent més favorable, la superació d'obstacles aparentment infranquejables. Amb una diferència: la ciutat-riu, més que adaptar-se a les condicions orogràfiques, hauria buscat adaptar-se al curs de la història. Per això en època medieval la seva vida transcorria a l'altra banda del riu, a llevant. En aquesta franja que connecta el castell d'Arraona amb l'ermita de Sant Feliu (actual Sant Nicolau), passant per l'actual santuari de la Salut. Un terreny molt més rebuscat, però també més apte per a la defensa, en un moment en el qual aquests enclavaments originals estan situats en un territori de frontera: «al nord, el món dirigit per l'imperi Caroligni»; mentre que a la «part meridional hi trobem les terres sarraïnes, amb les quals necessàriament s'hi tenien relacions, però que configuraven un món ben diferent». Més tard, aquell centre de gravetat de base feudal s'hauria progressivament desplaçat «a la plana», a l'extrem oposat del riu. És aquí on s'agrupa al voltant de Sant Salvador d'Arraona un segon poder, més anònim i dispers, però a la llarga igual d'efectiu. Documentat ja en el segle XII com a *Forum sabatelli*, s'estructura un mercadal que donarà un «segon origen», ara sí, amb el nom que tots reconeixem: «mercat del dissabte» o *Sabadell*⁵. Sembla que és a partir d'aquest moment, quan el «mercat» s'institucionalitza, que s'inicia el relat d'una ciutat amb «constant ebullició, un esdevenir sistemàtic»; una ciutat «desvetllada, una força en moviment constant, prodigiosament rica en ambicions, competència, ímpetu creador i iniciativa», segons la versió que en fa Josep Pla a la seva *Guia de Catalunya* (1971). Però el centre de gravetat tampoc quedà fixat, estabilitzat, al voltant del Mercadal o, més tard, a redós de la Ciutat-Fàbrica del segle XIX i principis del XX. Perquè amb el temps i a mesura que Sabadell s'ha anat integrant més i més en un entorn metropolità, i també com a conseqüència dels creixements urbans dels cinquanta i seixanta, s'hauria buscat crear una «centralitat» més àmplia. Ho esmenta Joaquim Clusa en una entrevista que podeu llegir tot seguit: «L'Eix Macià s'ha constituït per donar centre», però no «només al propi Sabadell, sinó que, a més, li ha servit per guanyar "centralitat" dins l'àrea metropolitana».

Imatge: Dibuixos de Vicenç Mas.

Llegint els textos que segueixen, un pot reconèixer perfectament els «signes» d'aquella ciutat desvetllada que esmentava Josep Pla: molins drapers, sèquies, activitat manufacturera, gremis, comerç a l'estranger i a la resta de la península, creació de bancs i caixes o expansió urbana, per citar-ne només alguns. Fet i fet, gran part dels articles d'aquest arxiu ens parlen de la ciutat que creix a la plana, una ciutat que acabarà emancipant-se del poder feudal per instituir una dèbil però irreversible governança urbana (Llibre de Privilegis). Uns signes, tanmateix, sovint difícils de reconèixer, si més no sobre la traça ferma, material, de la ciutat d'avui, que no ha sabut conviure amb el seu passat. I és aquí on és possible observar un «salt» qualitatiu entre l'arxiu digital, que ressegueix perfectament els antics masos, les creus del terme, els carrers, les muralles, els portals o les parròquies de la vella ciutat, i la ciutat física actual. Potser perquè, a diferència de l'arxiu, «memòria de l'origen», el comportament i el dinamisme de la ciutat s'assembla més a un «palimpsest», per utilitzar l'afortunada figura d'André Corboz. Un autor, per cert, que reprèn la metàfora llibresca: «Els habitants d'un territori no deixen d'esborrar i de reescriure en el vell *incunable* dels sòls». Per això conclou dient que «el territori, sobrecarregat de traces i de *lectures* passades, s'assembla més a un palimpsest»⁶. Sobre un palimpsest és sens dubte difícil reconèixer les cal·ligrafies que han deixat els ciutadans que ens precedeixen. Però no és impossible si el lector és atent o curiós, com ho demostren els articles de Jaume Puig amb relació al patrimoni arquitectònic de Sabadell, els textos de Joan Alsina sobre la ciutat antiga o, més recentment, el projecte de recuperació del Jardí de l'Amistat per part d'Acció Cultural Metropolitana i Sitesize. Lectures que no desentonen gens amb la «geografia agressiva» de Pau Vila, geògraf i ciutadà de Sabadell.

Per Josep Iglésies, la «geografia agressiva» que proclamava Vila anava dirigida «contra la cobejança sense control dels especuladors de terrenys, les edificacions urbanes mal controlades, les extraccions de sorres dels nostres rius, de pedres que són testimoniatge de fets geològics transcendents; contra les indústries que contaminen l'aigua i l'aire, en oposició als tentacles que s'estenen abusivament per la ruralia circumdant. Era agressiva en tant que reaccionava contra la cobdícia dels traficants de béns públics, d'allò que es patrimoni de tots»⁷. Unes paraules que ens serveixen per donar pas als textos de l'arxiu digital de QUADERN dedicats a l'urbanisme i a la història de Sabadell, i que ens mostren que la ciutat que tots reescrivim, ara i abans, segueix havent de fer front als «traficatejants de béns públics».

Bernat Lladó

1. Citat a Hans Blumenberg (2000). *La legibilidad del mundo*. Barcelona: Paidós, pàg. 218-219. ↵
2. Kevin Lynch (2015). *La imagen de la ciudad*. Barcelona: Gustavo Gili, pàg. 12. ↵

3. 3. De Certeau, Michel (2000). *La invención de lo cotidiano. 1, Artes de Hacer*. Mèxic: Universitat Iberoamericana, pàg. 105. ⇐
4. 4. Scavino, Dardo (2009). *El señor, el amante y el poeta. Notas sobre la perennidad de la metafísica*. Argentina: Eterna Cadencia. ⇐
5. 5. Argemí, Mercè (2010). *D'Arraona a Sabadell. El naixement de la vila al voltant d'un mercat medieval*. Sabadell: Amics de l'art romànic de Sabadell, pàg. 43. ⇐
6. 6. Corboz, André (1985). «Il territorio come palinsesto», a *Casabella*, núm. 516, pàg. 22-27. ⇐
7. 7. Iglésies, Josep (1980). «Geografia agressiva», a *Quadern de les idees, les arts i les lletres*, núm. 17, 1980, pàg. 156. ⇐

Bernat Lladó Mas

Sabadell 1978. Geògraf. Interessat en el camp de la història i la cultura geogràfica.

